

**ZAMONAVIY SHAXSNING TOLERANTLIGI VA MENTALITET
XUSUSIYATLARI**

Sultonov Ismoiljon Qodirjon o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy shaxsning tolerantligi va uning mentalitet xususiyatlari o'rganiladi. Tolerantlik tushunchasi, uning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati va shaxsiyatning mentalitetga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada shaxsning tolerantlik darajasini belgilovchi omillar (madaniyat, ta'lim, ijtimoiy muhit) va tolerantlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy shaxsning mentaliteti va tolerantligi o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi, bu esa jamiyatda barqarorlik va tinchlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Tolerantlik, zamonaviy shaxs, mentalitet, madaniyat, ijtimoiy muhit, ta'lim, barqarorlik, tinchlik, shaxsiyat.

Аннотация: В этой статье исследуется толерантность современной личности и особенности ее менталитета. Анализируется понятие толерантности, ее значение в современном обществе и влияние личности на менталитет. В статье рассматриваются факторы, определяющие уровень толерантности личности (культура, образование, социальная среда) и основные направления развития толерантности. Также анализируется взаимосвязь менталитета и толерантности современного человека, что имеет важное значение для обеспечения стабильности и мира в обществе.

Ключевые слова: толерантность, современная личность, менталитет, культура, социальная среда, образование, стабильность, мир, личность.

Abstract: This article examines the tolerance of the modern personality and the peculiarities of its mentality. The article analyzes the concept of tolerance, its importance in modern society and the influence of personality on mentality. The article examines the factors determining the level of tolerance of a person (culture, education, social environment) and the main directions of tolerance development. The article also analyzes the relationship between the mentality and tolerance of modern man, which is important for ensuring stability and peace in society.

Keywords: tolerance, modern personality, mentality, culture, social environment, education, stability, peace, personality.

Bugungi kunda yangi tipdagi komil inson, yangicha fikrlaydigan, yangicha muloqot va muomala qila oladigan innovasion harakatlarga qodir, qiyin vaziyatlarda mas'uliyatni o'ziga oladigan, bilimli, malakali, ma'naviyatli va qadriyatli shaxsni

kamol toptirishga talab tobora kuchaymoqda. Bunda insonning yo'naltiruvchi xususiyatlaridan asosiylari – bu uning bag'rikengligi va mentaliteti hisoblanadi. Bag'rikenglik (tolerantlik) bugungi hayotning asosiy kategoriyasi hisoblanadi. U vaqt o'tishi bilan rivojlanib, insonlar ongida anglanib, amaliyotda yanada kuchliroq qo'llaniladi va taraqqiyot tamoyiliga asta sekin aylanib boradi.

Tolerantlik – insonning psixologik sifati hisoblanadi. U inson yoki ijtimoiy guruhning boshqa inson va ijtimoiy guruhlardagi g'oya, predmet, hodisa, odat, an'analar, qadriyatlariga bo'lgan munosabatni bildiradi. Bu birinchi navbatda xarakter sifati bo'lib sabrlik, toqatlik, mulohazalilikda namoyon bo'ladi. Tolerantlik insonlar o'rtasida mehr-oqibat, muhabbat, adolat, vijdon, nomus, sabr-toqat kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tolerantlikning salbiy tomonlari yo'qligini u tolerant munosabatni jamiyatdagi ba'zi bir salbiy jarayonlarga terrorizm, diniy fundamentalizm, jinoyatchilik kabi destruktiv hodisalarga nisbatan yo'l qo'ymaslik kerakligini ham belgilaydi. Axloqiy tolerantlik barcha etika kategoriyalari, ya'ni muhabbat, ezgulik, yaxshilik, vijdon, nomus, burch kabilaridan farqli holda globallashtirish davridagi turfa madaniyatli, turfa fikrli, turfa mentalitetli, turfa millat va din vakillarini ahil hamjihat barqaror yashashga imkoniyat beruvchi axloqiy kategoriyadir. Shu bilan birga tolerantlik yuqorida ko'rsatganimizdek o'ziga xos axloqiy sifatlarni qamrab oladi va etikaning asosiy kategoriyalar tizimida mustaqil va muhim o'rin egallashga haqli deb bilamiz [1].

Tolerantlik shaxs sifati bo'lib, uning madaniyatligi, komilligi, bilimligi, ijtimoiy amaliyot bo'yicha malakaliligi va qadriyatligi bilan bog'liq. U individ yoki guruh ongi, hissiyoti va irodasida namoyon bo'ladigan murakkab psixologik tizim hisoblanadi. Tolerantlik yangi fan – sinergetika qonuniyatlari bilan bog'liqdir. U o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini tabiiy qonuniyatlar asosida rivojlantirish, o'ziga, tabiatga, jamiyatga zarar etkazmaslik, tabiat va o'zini saqlashga qaratilgan ongli harakatdir.

Tolerantlik – aksiologik nuqtai nazardan, ijtimoiy ob'ektlarda sub'ektiv tarzda bo'layotgan jarayon bo'lib taraqqiyot boshqaruvidagi axloq bilan bog'liq hislatlarni baholashdir. Bu umuminsoniy global ahamiyatga ega, har bir shaxs va butun jamiyat maqsadlaridan kelib chiqadigan psixologik xislatlardir. Hayotni tushunib etgan bir shaxs quyidagi ajoyib fikrni aytgan: “agarda yoshlarning kelajagi haqida, hayotning bardavomligi haqida mendan so'rasalar: yashashni xohlasangiz bag'rikeng bo'linganlar! – shiorini hamma uchun qonun bo'lishini istardim”. Tolerantlik – bu psixikaning muayyan holati bo'lib, u tizim sifatida ong, tafakkur, Iroda, hissiyot kabi tuzilmalarda shakllanadi va insonni muayyan vaziyatda, muayyan hat-harakat etishga chorlaydi. Bu holat har bir insonning mentalitetida namoyon bo'ladi.

Frantsuz belanchak mentaliteti-bu etil tomonidan tarjima qilingan ma'no sifatini anglatuvchi individual aql. Ingliz va nemis tillarida “fikrlash va yig'ish qobiliyati”,

“munosabat”, “kayfiyat”, “tarkib”, “tasavvur haqida fikr”, “xarakter huquqshunosligi haqida fikr”, “natija haqida o‘ylash qobiliyati” degan ma’noni anglatadi. Bundan kurinib, kim, chidamli ega shahsning psixolog mentaliteti “aql”, “tasavvur fikri”, “xarakterning tafakkuri”, “qobiliyatning tafakkuri” toifalarini shakllantirdi. “Aql-idrok” lug‘atida “ong-yuritishning bir shakli”, “dunyo, hayot-bu fetish”, “haqiqat-idrok”, “psixologiya” kabi so‘zlar mavjud. Bilan bog‘lik dunyoqarashiga nisbatan ingliz tilida so‘zlashadigan eshitish, mentalitet va insoniy bag‘rikenglikni tahlil qilish alohida insoniy, madaniy, ijtimoiy va tabiiy hodisadir[2].

Tarkibidning qizil qonli mentaliteti ijtimoiy tarixga ega. Tarixan Fan muxlisi YUNESKOning Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Ushbu asosiy oyatda insonga uning shaxsiyati, ijtimoiy mentaliteti, ontologiyasi, xakteri, irodasi, hissiyotlari ta’sir qilishi deyarli aytilmagan. Bugungi kunda,,,,, kabi qulflar guru mentalitetini aks ettira olmaydi. Esa mentaliteti ijtimoiy ongning rivojlangan darajasidir. U fikrlar, hissiyotlar, hissiyotlarni birlashtiradi. Individualizm, hurmat va xalqaro bag‘rikenglik ularning mentalitetini diniy, sionistik, iqtisodiy va ijtimoiy tamoyillarga muvofiq belgilaydi. Maktab, litsey, kollej bitiruvchilarining mentalitetida, ya’ni bag'rikeng insonlar mentalitetida bag'rikenglik tarbiyasi nogiron bolalarni tarbiyalashning bir usuli hisoblanadi.

Tolerantlik – sohaviy jihatdan o‘z mohiyatiga ko‘ra siyosiy, ilmiy, ma’muriy, tarbiyaviy turlari mavjud. Shaxs tolerantligi haqida gap ketayotganda olimlar tabiiy va ma’naviy tolerantlik turlarini ajratadilar. Shularga binoan, shaxsni ikki turga ajratish mumkin : tolerant shaxs va intolerant shaxslarga. Tolerant shaxs o‘zligini anglagan, o‘ziga ishonadi va tanqidiy nazar tashlay oladi, atrofdagilar bilan o‘z xarakatini taqqoslaydi, qilmishlari uchun o‘ta javobgar, ezgulikka intiluvchan ijodkor, tadbirkor, bag‘rikeng insondir. Demak, tolerantlikni komillik yo‘lidagi hilmaxillik olamida uyg‘unlashgan insonning ongli faoliyat deb tushunsa bo‘ladi.

Har qanday tarixiy davrda davlat o‘z milliy axloqiy merosiga tayangan holda jamiyatini umuminsoniy demokratik mezonlar asosida rivojlantirishi, taraqqiyotida yangi bosqichlarga ko‘tarishi mumkinligi ko‘rsatmoqda. Shuning uchun ham, insoniyat tarixining turli bosqichlarida orzu umid, maqsad va manfaatlar turli-tumanligi natijasida ijtimoiy-siyosiy munosabatlarga turlicha yondashuvlar, muqobil qarashlar tizimi shakllangan, uning rivojlanish darajasini baholaydigan mezonlar tarkibida axloq doimo ustuvor ahamiyat kasb etgan[3].

Ushbu munosabatlarning turli-tumanliligiga, bir tomondan, inson ijtimoiy mohiyatini axloqiy baholashning sub’ektivligi, ikkinchi tomondan esa, axloqiy norma va tamoyillarning dinamik o‘zgaruvchan xususiyatlarga egaligi asosiy sabablardan biridir. Bunday o‘zgaruvchanlik ijtimoiy-siyosiy munosabatlarning xarakteriga mos bo‘lib, tarixiy taraqqiyotning taqozosi hisoblanadi.

Madaniyatni tarbiyalashda shuni yodda tutish kerakki, umumiy madaniyat mazmunida uning uchta global rejasini aks ettiruvchi yo‘nalishlar kiritilgan rivojlanish: shaxs madaniyati, munosabat madaniyati va o‘zini o‘zi boshqarish madaniyati sifatida; intellektual va ob‘ektiv madaniyatni aks ettiruvchi faoliyat madaniyati faoliyat; madaniyat orqali namoyon bo‘ladigan ijtimoiy o‘zaro ta‘sir madaniyati xulq-atvor va aloqa madaniyati. Shuni ta‘kidlash kerakki, madaniyat munosabatlar, madaniyat intellektual faoliyat va o‘zini o‘zi boshqarish madaniyati ichki, umumiy madaniyatning intellektual-affektiv-ixtiyoriy, qiymat-semantik qatlami inson.

Jamiyat va davlat boshkaruvini konstruktiv va rasional tashkil qilish muammolari echimi, unga jamiyat a'zolarini safarbar etish bilan bog‘liq bo‘lib, demokratik jarayonlar rivojining axloqiy yaxlitligini ta‘minlashga imkoniyat yaratadi. Har qanday davlatda bir tizimdan boshqasiga o‘tish davrining milliy xususiyatlari va imkoniyatlari globallashtayotgan axloqiy mezonlarga o‘z “taxririni” kiritib boradi. Shu jumladan respublikamiz iqtisodini mustaxkamlash, jamiyat barqar rivojlanishini ta‘minlash kabi ustuvor ijtimoiy-siyosiy vazifalarni amalga oshirishda milliy axloqiy qadriyatlarni, yuksak ma‘naviy sifatlarni, xususan milliy g‘oyaga ishonch va e‘tiqodni, Vatanga fidoyilikni va sadoqatni, qonunga hurmat va bo‘ysunishni, shaxsiy burchi va mas‘uliyatini anglashni taqozo qiladi[4].

Agar har qanday jamiyatda adolat mezonini himoya qiluvchi ma‘naviy-axloqiy, qonuniy huquqiy mexanizmlar yaratilmasa, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarning integrasiyalashuvi, globallasuvi va universallasuvi qiyin kechadi, aniqroq qilib aytganda, “yopiq jamiyat” sindromi namoyon bo‘ladi. Aynan ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni boshqarishda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarning globallasuvi va universallasuvini umuminsoniy qariyat sifatida e‘tirof etish zarur, chunki milliy axloqiy norma va tamoyillar umumiylikning konkretlashgan shaklidir.

Jamiyat taraqqiyotining darajalarini axloqiy mezonlar bilan baholashda rahbar kadrlar ma‘naviy qiyofasi alohida ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan respublika miqyosida kadrlar korpusi ijtimoiy faoliyatini baholashning yagona axloqiy mezoni tizimini ishlab chiqish zaruriyati paydo bo‘ldi. Bunda asosiy ko‘rsatkich kadrlar siyosatining demokratik xarakteri va ma‘naviy-axloqiy sifatlari uyg‘unligini ta‘minlashdan iboratdir. Ayniqsa, rahbar ma‘naviyatining vatanparvarlik, insonparvarlik, adolatparvarlik, halollik, tashabbuskorlik, faoliyati mas‘uliyatini, shaxsiy xulq-atvori uchun javobgarlikni his qilishi, qonunni hurmatlash, vaziyatni ob‘ektiv baholash hislatlarini aniqlash mezonlari muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki zamonaviy shaxsning tolerantligi va mentaliteti o‘rtasidagi bog‘liqlik ijtimoiy hayotning muhim jihatidir. Tolerantlik, o‘zaro hurmat, sabr-toqat va tushunish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlaydi. Zamonaviy jamiyatda tolerantlikni rivojlantirish uchun ta‘lim, madaniyat va ijtimoiy

muhitning ahamiyatini oshirish zarur. Tolerant shaxslar jamiyatda tinchlik va barqarorlikni saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov H. Tolerantlik va bag‘rikenglik: ijtimoiy va madaniy jihatlari. – T.: “O‘zbekiston”, 2015.
2. Rustamov D. Zamonaviy shaxs va uning ijtimoiy roli. – Toshkent: “Iqtisod-Moliya”, 2018.
3. Tolipov O‘. Zamonaviy ta’limda tolerantlikni rivojlantirish. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2005.
4. Habermas Yu. Muloqot falsafasi. – Moskva: Ves Mir, 2001.

